
ПОЛІТОЛОГІЯ

Андрущенко Т. В.

ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ПРІОРИТЕТІВ

Досліджено роль і значення виховання толерантності, що має стати одним з ключових актуальних освітніх пріоритетів. Подано значення виховання толерантності та умова його високої ефективності. Обґрунтовано провідну роль освіти як центрального соціального інституту що відповідає за виховання толерантності. Розкрито роль полікультурної освіти у вихованні толерантності та її основні завдання. Визначено, що передумовою формування толерантної свідомості є гуманізація освіти. Подано компоненти виховання толерантності.

Ключові слова: глобалізаційні інтеграційні процеси, виховання толерантності, «педагогіка толерантності», полікультурна освіта, гуманізація освіти, толерантна особистість.

Глобалізаційні й інтеграційні процеси, що відбуваються у сучасному світі, формують принципово нове середовище людського спілкування. Стрімкий розвиток інформаційних технологій, соціальних інтернет-мереж, телекомунікаційних систем на тлі зростання мобільності людських ресурсів призводить до фактичного стирання міждержавних кордонів, відкриваючи небачені раніше можливості для діалогу представників різних культур та цивілізацій. Водночас разом із очевидними перевагами така ситуація спричиняє виникнення певних загроз, що потребують реагування, зокрема засобами освіти. Однією з найнебезпечніших загроз слід вважати зростання нетерпимості до «іншого». Саме тому виховання толерантності сьогодні має стати одним з ключових освітніх пріоритетів.

Мета статті – охарактеризувати процес виховання толерантності в системі сучасних освітніх пріоритетів.

Висвітлення проблематики означеної у назві статті можемо знайти в роботах О. Волошиної, О. Гриви, П. Давидова, В. Кременя, О. Матієнко, О. Савченко, В. Чопей, О. Хижняка, Ю. Яценко та ін.

Слід зазначити, що декларація принципів толерантності ЮНЕСКО особливе значення приділяє вихованню у дусі толерантності, що розглядається як невідкладний імператив. Виховання вважається найбільш ефективним засобом запобігання нетерпимості. Виховання у дусі терпимості починається з навчання людей тому, в чому полягають їх загальні права і свободи, щоб забезпечити здійснення цих прав, і із заохочення прагнення до захисту прав інших. У зв'язку з цим необхідно заохочувати методи систематичного і раціонального навчання толерантності. Політика і програми в області освіти повинні сприяти поліпшенню взаєморозуміння, зміцненню солідарності і терпимості в стосунках як між окремими людьми, так і між етнічними, соціальними, культурними, релігійними і мовними групами, а також націями. Виховання у дусі толерантності має бути направлене на протидію впливу, що викликає почуття страху і відчуження щодо інших. Воно повинне сприяти формуванню у молоді навиків незалежного мислення, критичного осмислення і вироблення думок, заснованих на моральних цінностях [1].

На думку О. Волошиної, виховання толерантності в людських стосунках є стратегічним завданням освіти у ХХІ ст. Така значущість толерантності в сучасному житті спричинила необхідність створення в педагогічній науці «педагогіки толерантності», основне завдання якої має бути зосереджене на дослідженні сутності толерантності, шляхів її втілення в суспільну практику як соціальної норми та цінності, принципу міжособистісної й міжгрупової взаємодії [2, 3].

О. Матієнко умовою високої ефективності виховання толерантності вважає створення відповідного виховного середовища, де до цього процесу залучаються як сама особистість, так і сім'я, школа, соціальні служби для молоді, громадськість (національно-культурні товариства та союзи, недержавні громадські організації, фонди), релігійні організації, державні органи (місцеві і центральні), світове співтовариство (міжнародні організації та фонди), засоби масової інформації [3, 9].

Центральне місце серед соціальних інститутів, що відповідають за виховання толерантності, у сучасному полікультурному суспільстві посідає освіта. Одним із основних завдань вищого навчального закладу є: формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та

відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах [4, ст. 26 п. 4].

Як зазначає В. Кремень, освіта повинна готувати людину, органічно адаптовану до життя у світі багатоманітних зв'язків – від контактів із найближчим оточенням до глобальних. Тому так важливо співжити з іншими людьми й суспільними структурами, виробляти вміння регулювати різні психологічні, політичні, міжнаціональні конфлікти з дотриманням вимог культури плюралізму думок. Людина має розуміти і керуватися світоглядними принципами «єдність у розмаїтті» та «доповнення замість протиставлення» [5, 5].

На думку П. Давидова, сучасні соціокультурні умови, процеси глобалізації з їхніми суперечливими явищами висувають перед системою освіти складне завдання підготувати молодь до життя в умовах полікультурного середовища, формувати в неї вміння спілкуватися і співпрацювати з людьми різних національностей, рас, конфесій. У наш час, коли культура стає «мозаїчною», тобто складається з безлічі культур, і людина також вважається полікультурною, тобто «відкритою системою» не тільки для наочних форм культури свого суспільства, а й для інших типів культур у всьому їхньому розмаїтті, важливо навчити молодь поряд з розвитком власної національної культури розуміти і цінувати своєрідність інших культур, а також виховувати її в душі миру і поваги інших народів [6, 5].

Розглядаючи умови розвитку толерантності старших підлітків О. Волошина особливо наголошує на необхідності створення толерантного виховного простору, під яким вона розуміє організацію та реалізацію взаємостосунків усіх суб'єктів навчально-виховного процесу, побудованих на принципах толерантності та спрямованих на ділове, безконфліктне спілкування та моральне виховання учнів [2, 15].

В. Чопей відзначає роль полікультурної освіти у вихованні толерантності. Полікультурна освіта є процесом засвоєння людиною багатоманітності різних типів культур з метою духовного збагачення, формування готовності та вміння жити в полікультурному середовищі, що представлено системою загальнолюдських та культурних цінностей, де кожен її учасник в діалоговому спілкуванні зберігає та стверджує культурну ідентичність та проявляє готовність здійснювати обмін культурними здобутками, цінностями, змістом, творчістю. При цьому основними завданнями такої полікультурної освіти, що спрямовані на формування світоглядної толерантності, є:

- формування уявлень про багатоманітність різних типів культур ;

- формування вмінь спілкуватися та співпрацювати із представниками різних національностей, рас, вірувань, соціальних груп;

- створення умов для інтеграції в культуру інших народів;

- виховання позитивного ставлення до культурних різновидів, розуміння рівності культур;

- виховання в душі миру, терплячості, гуманного спілкування, тобто формування гуманістичного світогляду;

- сприяння активної діяльності, спрямованої на вирішення існуючих культурних конфліктів, мінімізацію культурної та будь-якої іншої дискримінації, культурної агресії та культурного вандалізму [7].

О. Савченко особливе значення приділяє гуманізації освіти як передумові формування толерантної свідомості. У контексті гуманізації для формування толерантної свідомості нова ідеологія освіти повинна сприяти:

- створенню системи соціальних і педагогічних умов, які б сприяли формуванню толерантних переконань, поглядів і навичок толерантної поведінки в мікросередовищі – у родині, у навчальному закладі, на робочому місці, при участі всіх зацікавлених осіб (батьків, педагогів, працівників соціальної сфери, політиків, ЗМІ й суспільства в цілому);

- поширенню позитивного підходу до етнічних питань і запобіганню будь-яких проявів расизму, шовінізму, екстремізму, ксенофобії, бачення світу в біло-чорних кольорах, національних стереотипів через створення доброзичливої атмосфери в навчальних колективах; акцентуванню уваги на тому, що поєднує людей, представників різних етносів (культурна спадщина; внесок у розвиток науки, мистецтва, держави; позитивні риси характеру);

- реалізації ідеї прищеплювання студентам відкритого і поважного ставлення до інших людей, розумінню можливості різноманітного людського буття в різних, відмінних одна від одної культурної, релігійної і соціальної сфер;

- створенню позитивного мікрокосму культурного, міжетнічного взаєморозуміння, у якому кожна людина, незалежно від етнічної приналежності, почуває себе комфортно, захищеною і здатною до відкритої взаємодії зі світом;

- ініціюванню та активній підтримці ідеї діалогу культур з орієнтацією на все більшу деталізацію взаємодіючих компонентів культури та їхню інтеграцію в цілісному культурному просторі цивілізації;

- організації цілеспрямованої роботи по зближенню та поступовій інтеграції національних освітніх концепцій на засадах сумісності освітніх ідеалів і цінностей, заснованих на менталітеті добра, які поєднують у собі всі справжні цінності толерантного загальнолюдського єднання, приналежності до єдиного людського роду, єдиної цивілізації, до єдиної планетарної культури [8, 15].

Аналізуючи проблему толерантності освіти в полікультурному суспільстві, О. Грива виокремлює наступний комплекс завдань, які можуть бути поставлені перед системою освіти для формування молоді:

- допомога у становленні культурної ідентифікації особистості й адаптації її в умовах сучасного кризового полікультурного суспільства;

- виховання культури толерантних взаємовідносин у суспільстві через виховання толерантної особистості, формування її толерантної свідомості;

- створення умов для реалізації толерантних взаємин між людьми;

- запобігання негативним явищам, пов'язаним зі специфікою полікультурного суспільства, таким як: соціальна відчуженість, культурна маргінальність, соціальна конфліктність, порушення прав людини, прав меншин, тероризм на етноконфесійному ґрунті [9].

Розробляючи модель формування толерантності у молоді в полікультурному середовищі, центром цієї моделі О. Грива вважає толерантну особистість. Толерантна особистість поважає і визнає рівність людей і народів, відмовляється від домінування і насильства, визнає багатомірність і різноманіття людської культури, норм, вірувань і відмовляється від зведення цього різноманіття до якоїсь однієї точки зору. Толерантна людина охарактеризована як така, що здатна прийняти інших такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди. Вона зорієнтована на конструктивну взаємодію з іншими членами суспільства: самостійна, критично мисляча, має когнітивну складність і схильність до посибілістського мислення, що допускає іншість та багатоваріантність, здатна до змін та відкрита для нового, спроможна до інноваційної діяльності [9, 19].

П. Давидов, долучаючись до роздумів щодо формування толерантної особистості, завданням сучасної школи вважає навчити дитину таким її якостями, як творчість, самостійність, вміння приймати рішення і нести за них відповідальність, критично мислити, вести дискусію, аргументувати, враховуючи думки опонента [6, 5].

Ю. Яценко, аналізуючи зміст виховання толерантності, виокремлює такі його компоненти, як когнітивний (формування

уявлення і поняття про толерантність як етичну якість і загальнолюдську цінність); ціннісно-смысловий (включення толерантності в індивідуально-особову систему цінностей і сенсів); культурокреативний (усвідомлення вихованцями рівноцінності свого народу, мови, культури); діяльнісно-поведінковий (розвиток умінь, навиків, звичок і потреби толерантної поведінки); компонент особистісної рефлексії (розвиток здібності до рефлексії, самооцінки, самовиховання, вільного етично виправданого вибору лінії поведінки і прийняття відповідальності за свій вибір).

Варто відмітити, що важливою складовою формування толерантності є її самовиховання. У зв'язку з цим, Ю. Яценко вважає за доцільне при вибудовуванні моделі виховання толерантності, перш за все, орієнтуватися на внутрішню свідому діяльність вихованця по самовдосконаленню, саморозвитку і самовихованню [10, 17-18].

Самовиховання толерантності здійснюється як у межах навчальної діяльності, так і у позанавчальний час через різні форми самодіяльності. Так, О. Хижняк відзначає вплив на самовиховання толерантності таких форм самодіяльності студентської молоді, як студентське самоврядування та волонтерська діяльність. Вважаючи формування толерантності важливим напрямом соціалізації молоді, вчений наголошує на необхідності включення толерантності як обов'язкового компонента в соціальну компетентність майбутніх фахівців. Толерантність як культурна цінність і норма поведінки відтворюється в самодіяльності студентів, перш за все, через розвиток студентського самоврядування. Толерантності можна навчати цілеспрямовано в сучасних вищих навчальних закладах, які мають великі можливості створення толерантних соціальних мереж. При цьому О. Хижняк особливу увагу звертає на таку форму позанавчальної діяльності як волонтерська діяльність, яка, на його думку, передбачає ціннісне підґрунтя у вигляді налаштованості на толерантне ставлення особистості до навколишнього мінливого, непередбачуваного світу [11, 5].

Інтенсифікація студентського самоврядування, як одного із способів формування належної ціннісної культури і толерантності молоді утверджується у щойно прийнятому Законі про вищу освіту. Зокрема стаття 40 цього закону розкриває суть, значення і порядок функціонування органів студентського самоврядування їх права та обов'язки [4].

О. Волошина вказує на значні потенційні можливості у вихованні толерантності, що містяться в позакласній роботі, яка характеризується партнерським характером взаємодії педагогів зі

школярами, добровільною участю вихованців у заняттях. Це пояснюється тим, що вона не носить регламентований характер, передбачає можливість застосування різноманітних форм, методів, прийомів та засобів виховання, дає можливість залучити до активної взаємодії усі соціальні інститути, що сприяє вихованню і розвитку сприятливого толерантного середовища [2, 18].

Формування толерантного суспільства є одним з головних «домашніх завдань» для України після підписання Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом 2014 року. Є всі підстави вважати, що вітчизняна система освіти, спираючись на потужний науковий доробок провідних українських науковців, має достатній потенціал, аби відіграти у виконанні зазначеного завдання провідну роль.

ЛІТЕРАТУРА

1. Декларація принципів толерантності затверджена резолюцією 5.61 генеральній конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_503. – Назва з екрана.
2. *Волошина О. В.* Педагогічні умови виховання толерантності у підлітків старшого віку в позакласній роботі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. – Херсон, 2007. – 20 с.
3. *Матієнко О. С.* Виховання толерантності у старшокласників середніх загальноосвітніх ліцеїв Франції : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. – К., 2006. – 19 с.
4. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]// <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>.
5. *Кремень В. Г.* Філософія освіти XXI століття / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1. – С. 6-16.
6. *Давидов П. Г.* Формування толерантності у філософській та педагогічній думці України // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2009. – № 47. – С. 3-7.
7. *Чоней В. С.* Толерантність як моральний принцип епохи міжнародної інтеграції [Електронний ресурс] // Гілея. – 2009. – № 25. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Gileya/2009_25/Gileya25/F4_doc.pdf. – Назва з екрана.
8. *Савченко О. О.* Гуманізація освіти як передумова формування толерантної свідомості // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2008. – № 38. – С. 13-16
9. *Грива О. А.* Толерантність освіти як передумова толерантного суспільства [Електронний ресурс] // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Центр духовної культури. – 2007.

- № 66. – Режим доступу : www.filosof.com.ua/Jornel/M_66/Gruva.pdf. – Назва з екрана.
10. Яценко Ю. С. Воспитание толерантности студентов средствами межкультурной коммуникации в процес се языкового образования : автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Ростов н/Д, 2008. – 24 с.
11. Хижняк О. В. Волонтерська діяльність як толерантна соціальна практика [Електронний ресурс] // Соціальні технології : актуальні проблеми теорії та практики. – 2009. – № 42. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Staptp/2009_42/files/42_29Hizhnyak_O.pdf. – Назва з екрана.

Андрущенко Т. В. Воспитание толерантности в системе современных образовательных приоритетов.

Исследована роль и значение воспитания толерантности, которая должна стать одним из ключевых актуальных образовательных приоритетов. Подано значение воспитания толерантности и условие его высокой эффективности. Обоснованно ведущую роль образования как центрального социального института отвечающего за воспитание толерантности. Раскрыта роль поликультурного образования в воспитании толерантности и ее основные задачи. Определено, что предпосылкой формирования толерантного сознания является гуманизация образования. Подано компоненты воспитания толерантности.

Ключевые слова: глобализационные интеграционные процессы, воспитание толерантности, «педагогика толерантности», поликультурное образование, гуманизация образования, толерантная личность.

Andrushchenko T. V. Tolerance education in the system of modern educational priorities.

The role and importance of tolerance education, which has become one of the key pressing educational priorities, were studied. Posted importance of education of tolerance and the condition of its high efficiency. Reasonably lead role of education as a central social institution responsible for the promotion of tolerance. The role of multicultural education in the education of tolerance and its main objectives. Determined that the precondition for the formation of tolerance is humanization of education. Posted components tolerance education.

Keywords: globalization integration processes, tolerance education, «Pedagogy of Tolerance», multicultural education, humanization of education, tolerant personality.